

KORACI KA SNOVIMA

Put uspjeha
pripadnika
RE populacije

Promocija kulture, tradicije i jezika
Roma i Egipćana

Naziv publikacije

Koraci ka snovima - Put uspjeha pripadnika RE populacije

Izdavač

Civic Alliance - Aleanca Qytetare

Za izdavača

Milan Radović

Urednici/e

Ivan Radulović, Danijela Darmanović, Jelena Ristović

Prelom i dizajn

Studio Fler

Štampa

Studio Fler

Tiraž

100 primjeraka

Godina i mjesto izdanja

Mart 2025, Podgorica

**Ministarstvo ljudskih
i manjinskih prava**

**Projekat podržan od strane
Ministarstva ljudskih i manjinskih prava**

Sadržaj

I Prethodne informacije.....	4
II Novinarske priče.....	5

I Prethodne informacije

Publikacija “Koraci ka snovima – Put uspjeha pripadnika RE populacije” dio je projekta Građanske alijanse pod nazivom “Inkluzija i osnaživanje Roma i Egipćana kroz promociju kulture, tradicije i jezika”, koji je podržan od strane Ministarstva ljudskih i manjinskih prava.

Publikacijom su predstavljene inspirativne priče o pripadnicima RE populacije u Crnoj Gori, nastale kroz novinarski konkurs Građanske alijanse za najbolju priču iz oblasti promocije kulture, tradicije i jezika Roma i Egipćana. Od pristiglih novinarskih tekstova, odabrana su tri najbolja, koja u ovoj publikaciji predstavljamo redoslijedom kojim su i nagrađeni. Nakon njih slijede i ostale priče koje oslikavaju bogatstvo identiteta, nasljeđa i uspjeha RE zajednice, prikazane prema vremenu prijema prijava.

Cilj projekta “Inkluzija i osnaživanje Roma i Egipćana kroz promociju kulture, tradicije i jezika” jeste smanjenje etničke distance i eliminacija diskriminacije prema pripadnicima RE populacije u Crnoj Gori. Vjerujemo da upravo kroz ove priče doprinosimo tom procesu, jer one ne samo da afirmišu kulturu, tradiciju i jezik Roma i Egipćana, već ukazuju na prepreke, stigmatizaciju i izazove sa kojima su se suočavali na svom putu ka uspjehu. Uprkos ekonomskim ograničenjima i društvenim predrasudama, ovi pojedinci su ostvarili izuzetne rezultate, čime njihove priče postaju još značajnije i inspirativnije.

Aktivnosti poput ove imaju značajnu ulogu u jačanju međusobnog razumijevanja i podsticanju društvene kohezije, čime se stvaraju temelji za pravednije i inkluzivnije društvo oslobođeno od diskriminacije i etničkih podjela.

Na kraju, izražavamo posebnu zahvalnost svima koji su podijelili svoje priče, kao i novinarima koji su prepoznali značaj ovih tema i posvetili se njihovom istraživanju i prezentaciji. Njihova predanost ne samo da doprinosi većoj vidljivosti uspjeha Roma i Egipćana, već i podizanju svijesti o važnosti inkluzije i jednakih mogućnosti za sve građane Crne Gore.

II Novinarske priče

Nagrađene priče:

1. „Romani chib – jezik porodice i privatnih razgovora“

Dragana Ščepanović, portal Vijesti

Prvu nagradu na novinarskom konkursu Građanske alijanse osvojila je priča „Romani chib – jezik porodice i privatnih razgovora“, autorke Dragane Ščepanović, objavljena na portalu Vijesti. U nastavku se nalazi kompletan tekst priče.

Status romskog jezika u Crnoj Gori je ugrožen, a posebno među mlađim generacijama. Neophodno ga je uvesti u institucije, prvenstveno kroz obrazovni sistem, poručuju sagovornici „Vijesti“.

foto izvor: portal Vijesti - Ilustracija / Romski alfabet - printscreen / Facebook

Šta je čo'jek bez svog jezika?

Tim pitanjem jedan od članova porodice Adžović sa sjevera Crne Gore objašnjava zbog čega u njegovoj kući svi članovi porodice govore romskim jezikom... U školi, na poslu, na ulici..., objašnjava on, drugačije je, pa govore onako kako i većina njihovih sugrađana.

“Nemamo knjige, novine, radio ili TV... na romskom, ali svoj jezik moramo čuvati. Moja djeca žive u Njemačkoj, a takođe govore romskim, onako kako su naučili od roditelja, a mi od svojih roditelja. Ja mislim da to tako mora i da je obaveza čo'jeka da sačuva svoj maternji jezik”, priča **Božidar Adžović**.

Obaveza države da sačuva romski jezik, takođe, spada u ono što se “mora”, međutim, do sada nije bilo vidljivijeg truda, pa je “romani chib”, kako Romi zovu svoj jezik, u Crnoj Gori i dalje pretežno jezik porodice i privatnih razgovora. Status romskog jezika je “ugrožen” zbog smanjenog broja onih koji ga govore, posebno među mlađim generacijama, ocjenjuju za “Vijesti” iz Romskog savjeta.

“U Crnoj Gori živi između 6.000 i 8.000 Roma, međutim, aktivno korišćenje romskog jezika opada zbog asimilacije, migracija i socio-ekonomskih pritisaka. Mnogi Romi koriste crnogorski ili srpski kao primarni jezik, naročito u javnim sferama i školama, dok romski ostaje rezervisan za privatanu sferu”, objašnjavaju iz tog Savjeta.

Jezik koji se mora (sa)čuvati

U školskom sistemu Crne Gore romski jezik nije zastupljen, što onemogućava njegovo sistematsko učenje i očuvanje. Prostor za taj jezik je jako ograničen i u institucijama kulture, ako se izuzmu povremene manifestacije, sporadični naponi civilnog sektora i radovi vrlo rijetkih naučnika. Kako kažu u Romskom savjetu, uz sve to, državne institucije se suočavaju “s izazovima nedostatka resursa i kapaciteta da se ozbiljno posvete očuvanju romskog jezika i kulture”.

Crna Gora mora pod hitno da nađe mjesto za romski jezik u svim institucijama, kaže za “Vijesti” dr antropologije **Vesna Delić**. To, objašnjava, prvo treba uraditi kroz obrazovni sistem, to jest, “školovanje stručnjaka za romski jezik, angažovanje stručnih lica da se bave, ne samo pitanjima romskog jezika, već i pitanjima romske kulture i društva, pospešivati naučna istraživanja i njihovu publikaciju...”

“Sve treba pratiti i konstantno osnaživati romsku zajednicu na projektima i kodifikaciji/standardizaciji romskog jezika jer oni, kao što je moje dosadašnje istraživanje pokazalo, to ne mogu sami da izvedu... Crna Gora je potpisnica Evropske povelje o manjinskim i regionalnim jezicima koja “manjinske jezike definiše kao jezike koji su tradicionalno u upotrebi na određenoj teritoriji jedne države od strane državljana te države i koji su različiti od zvaničnog jezika te države što ne uključuje dijalekte zvaničnog jezika te države ili jezike radnika migranata. Polazeći od postojeće prakse službene upotrebe jezika i pisma i korišćenje jezika u oblasti kulture, obrazovanja, sudskih i administrativnih postupaka, precizirano je da su u Crnoj Gori za koje se preuzimaju obaveze iz trećeg dijela povelje manjinski jezici: albanski i romski”, podsjeća dr Delić na obaveze naše države.

Po tipologiji koju je dao **Ranko Bugarski**, objašnjava ona, romski jezik spada u kategoriju manjinskih jezika koji su autohtoni u više država, ali ni u jednoj nemaju službeni status na nacionalnom nivou, pa su najčešće ugroženi. I u Uneskovom atlasu ugroženih jezika romski je, kaže sagovornica “Vijesti”, “izlistan kao takav, dok je u Crnoj Gori on jedini jezik koji je identifikovan kao ugrožen”. Prema riječima dr Delić, “ukoliko uskoro ne dođe do kodifikacije/standardizacije romskog jezika na crnogorskom tlu, on je u velikoj opasnosti”.

“Potrebno je romski jezik uključiti u formalno i neformalno obrazovanje, ali prije toga mi moramo da “proizvedemo” profesore i nastavnike romskog jezika koji bi upravo došli iz te zajednice. Neophodno je da same Rome i Romkinje, pogotovo mlade, motivišemo da pričaju svoj maternji jezik i da ga dalje sami koriste i prenose na mlađe generacije. Obezbijediti što više prilika da stvaraju na svom jeziku (knjige, publikacije, mediji, muzika) kako bi “očuvali” svoj jezik, odnosno njegovu autentičnost”, sugeriše sagovornica “Vijesti”.

Obaveza države je, potvrđuju i iz Romskog savjeta, uključivanje romskog jezika u škole, “bilo kroz nastavu na romskom jeziku, bilo kroz časove na kojima bi se učio jezik”. Takođe i podsticanje neformalnog obrazovanja, promocija romske kulture i jezika, izdavanje knjiga na romskom jeziku, audio-vizuelne projekte...

“Država bi trebalo da blisko saraduje s predstavnicima romskih zajednica kako bi bolje razumjela njihove potrebe i pomogla u očuvanju jezika. Uprkos postojanju ovih obaveza, praksa često zaostaje za politikama, pa su potrebni dodatni naponi i finansijska podrška kako bi romski jezik bio adekvatno zaštićen i integrisan u obrazovni sistem i širu društvenu zajednicu”, zaključuju iz te organizacije.

Različiti varijeteti istog dijalekta

U odgovoru na pitanje koliko je romski jezik “živ” u Crnoj Gori neophodno je, objašnjava dr Delić, ukazati na kompleksnost tog jezika i heterogenost romskih grupa. Prema njenim riječima, “romski jezik se nalazi u dijametralno suprotnom položaju od ostalih “nacionalnih” jezika, s obzirom da njegovi govornici ne žive u okviru jedne zemlje, već su rasijani skoro po cijelom svijetu”. U Crnoj Gori žive dvije romske grupe koje govore različitim varijetetima istog dijalekta.

“Čergari su polunomadski grupa koja je naselila Crnu Goru krajem 19. vijeka, kako se pretpostavlja, s prostora Bosne i Hercegovine i Sandžaka. Romi-Muslimani su zajednica koja je nakon više migracionih talasa naselila Crnu Goru s prostora Kosova i Metohije. Tokom vremena konstruisana je zajednica koja sebe identifikuje Romima-Muslimanima, usljed islamske konfesije koja je izabrana kao osnovni etnički identifikator. Prema romološkinji i filološkinji dr **Hedini Tahirović-Sijerčić** obje grupe govore gurbetskim dijalektom”, kaže dr Delić.

foto izvor: portal Vijesti - ilustracija - printscreen/ Facebook

S obzirom na teritorijalnu pripadnost Roma Čergara i Roma s Kosova i njihovih podgrupa koje žive na području Crne Gore, njihov gurbetski govor pripada zapadnogurbetskom ili bosansko-gurbetskom, odnosno bosansko-crnogorskom ogranku, uključujući i Sandžak, i južnogurbetskom koji se govori/o na Kosovu.

“Na osnovu sopstvenih višegodišnjih antropoloških i kvalitativnih istraživanja došla sam do nalaza da Čergari romski jezik koriste u okviru svojih kuća, s ostalim pripadnicima svoje grupe, na privatnim i javnim mestima i koriste ga u virtuelnom svijetu. S druge strane, Romi s Kosova (Romi-Muslimani) podjednako se dobro služe i romskim i albanskim jezikom, mada se ispostavilo da mlađe generacije romski jezik praktično uopšte ne koriste”, objašnjava antropološkinja.

“Romani chib smatra se jedinom “knjigom” koju su Romi ponijeli iz Indije. Pripada indoarijskoj grani indoevropske jezičke porodice i jedini je indoarijski jezik koji se govori isključivo izvan indijskog potkontinenta. Govori ga oko 10-15 miliona Roma širom svijeta, a nakon njihovog dolaska u Evropu razvilo se najmanje 80 njegovih varijacija i dijalekata. Iako je struktura njihovih govora gotovo identična, nisu svi međusobno razumljivi, te iz tog razloga nemaju jedan standardizovan jezik”, podsjeća dr Delić.

Zbog toga, kaže, “romske grupe u okviru jedne zemlje govore različitim dijalektima/varijetetima romskog jezika i zbog svoje društveno-političke marginalizacije, govornici romskog jezika su višejezični i pripadnici drugih naroda rijetko kada znaju njihov jezik”. Međutim, podsjeća dr Delić, “mnogi lingvisti, romski intelektualci i aktivisti ističu da je romski jezik jedan jezik i da je i pored otežavajućih faktora moguće napraviti standardizaciju i/ili kodifikaciju romskog jezika”.

Istraživanja neophodna za standardizaciju

Dr Delić tvrdi da u Crnoj Gori “skoro ne postoje istraživanja iz različitih društvenih disciplina kada su Romi u pitanju”. Ta istraživanja bi, prema njenom mišljenju bila “osnovni preduslov za ozbiljno bavljenje romskom kulturom”.

“Ovo se posebno odnosi na filološka istraživanja koja su neophodna za uspostavljanje temelja za kodifikaciju/standardizaciju romskog jezika. Ipak, izdvojila bih Institut za strane jezike, na čelu sa prof. dr **Igorom Lakićem**, koji je pokrenuo akreditovani program “Romologija” sastavljen iz četiri modula. Nadam se da će put koji je profesor Lakić zacrtao nastaviti da traje i da će taj put odvesti Romologiju i u univerzitetske klupe. Sve u svemu, potrebna je mnogo veća podrška čitavog državnog sistema, većinske, ali prije svega i romske zajednice”, zaključuje sagovornica “Vijesti”.

Istraživanja romske zajednice, objašnjava ona, nose i velike izazove za naučnike. Treba ih raditi sa velikim oprezom “jer ne postoji dovoljno podataka, prije svega u pisanim dokumentima, ne postoje svojevrstne romske pisane zaostavštine i, najbitnije, nema istinskog istraživačkog zanimanja za ta pitanja”. Osnovni razlog za takvo stanje, ocjenjuje dr Delić, je stigma koja je vladala, ali i dan-danas vlada kada su u pitanju te grupe.

“Crna Gora je odličan primjer potpune istraživačke tišine kada su Romi u pitanju. Naime, prvo istraživanje o Romima je obavio tek sredinom 20. vijeka **Momčilo Lutovac**, kada je 1987.

godine i objavio knjigu “Romi u Crnoj Gori (od pojave do danas)”, dok je sljedeće antropološko istraživanje obavila moja malenkost 2008. godine i rezultat toga je knjiga ‘Otvorena vrata. Antropološki prilog kulturama Roma i Egipćana u Crnoj Gori’”, kaže antropološkinja.

Ona od 2008. godine sprovodi terenska istraživanja, prvo za potrebe svoje knjige, a nakon toga i za potrebe doktorske disertacije, “Etnički identitet Roma u procesu tranzicije u Crnoj Gori”. Nikada se, tvrdi, nije desilo da je bilo koja romska porodica odbila da podijeli svaki segment svoje kulture i društva.

“Moji ispitanici su oborili predrasudu da je romska zajednica izuzetno zatvorena i da ne želi da se o njima išta zna. Na nama je jedino da ih pitamo... Moje interesovanje za romski jezik uvijek je bilo integralno vezano za etničke procese koji su se dešavali među romskim grupama u Crnoj Gori, jer odavno je ustanovljeno da su porijeklo, jezik i religija najvažniji u konstruisanju etničkih i/ili nacionalnih identiteta”, kaže dr Delić.

Dodaje i da su njena istraživanja romskog jezika, prije svega, antropološka, a ne filološka. Podsjeća i na riječi dr Tahirović-Sijerčić iz uvoda “Rječnika romsko-crnogorskoga i crnogorsko-romskog jezika” koja kaže da o stvarnoj jezičkoj situaciji Roma u Crnoj Gori i regionu ne možemo argumentovano i precizno govoriti jer do sada nije obavljeno niti jedno stručno istraživanje u toj oblasti...

Priča dostupna na sljedećem linku:

<https://www.vijesti.me/kultura/726763/romani-chib-jezik-porodice-i-privatnih-razgovora>

2. „Prva Romkinja u Bijelom Polju s fakultetskom diplomom“

Vanja Rakonjac, *Radio Televizija Crne Gore*

Drugu nagradu na novinarskom konkursu Građanske alijanse osvojio je prilog pod nazivom „Prva Romkinja u Bijelom Polju s fakultetskom diplomom“, autorke Vanje Rakonjac, novinarka Televizije Crne Gore. Prilog je emitovan na Prvom programu Radio Televizije Crne Gore.

Prilog dostupan na sljedećem linku:

<https://www.facebook.com/vijestizbijelopolja.me/videos/romkinja-iz-bijelog-polja-diplomirala-engleski-jezik-ne-odustajte-od-snovairijan/1462406277799043/>

3. „Kada jezik nestaje, identitet blijedi“

Dajana Zečević, portal *Zumiraj.me*

Treću nagradu na novinarskom konkursu Građanske alijanse osvojila je priča „Kada jezik nestaje, identitet blijedi“, koju je napisala Dajana Zečević i koja je objavljena na portalu *Zumiraj.me*. U nastavku možete pročitati cijelu priču.

Iako su fizičke sankcije prošlost, romski jezik se danas suočava sa nevidljivim, ali snažnim barijerama koje ga socijalnim pritiskom guše i smještaju na marginu. Kako romska i egipćanska zajednica u Crnoj Gori prevazilazi izazove u društvu koje, potiskujući njihov jezik, zapravo potiskuje vitalni dio njihovog identiteta?

(foto izvor: portal *Zumiraj* - *RomaNet*, *Jasmina Beriša*)

Prema podacima Popisa stanovništva iz 2011. godine, u Crnoj Gori živi 6 251 pripadnik romske i 2 054 pripadnika egipćanske zajednice. Međutim, prema procjenama Savjeta Evrope, stvaran broj pripadnika ovih zajednica je značajno veći, približno 25 000. Romski jezik kao maternji koristi 5 169 osoba, što čini svega 0,83% ukupnog stanovništva Crne Gore.

Istraživanje sprovedeno od strane DeFacto Consultancy iz 2020. godine pokazuje da je za 57,3% Roma i Egipćana romski jezik maternji, dok je drugi najzastupljeniji albanski jezik, sa 35,2%. Iako većina Roma i Egipćana aktivno koristi crnogorski jezik, čak trećina ispitanika iz istraživanja prijavila je da ima poteškoća u njegovom korišćenju, dok 27,4% njih nije pismeno na crnogorskom jeziku. Jezik Roma i Egipćana predstavlja važan dio njihovog kulturnog identiteta, međutim, iako je Crna Gora 2006. godine ratifikovala Evropsku povelju o manjinskim i regionalnim jezicima, čime se obavezala na zaštitu i promociju romskog jezika, on i dalje nije prepoznat u zvaničnoj upotrebi, niti je integrisan u obrazovni sistem ili javne institucije, a mlađe generacije ga sve manje koriste.

Jezik predstavlja univerzalno sredstvo komunikacije, temelj identiteta jedne zajednice, njene kulture i tradicije, doprinosi jačanju kolektivne svijesti i osjećaja pripadnosti zajednici, pa je njegovo očuvanje od suštinske važnosti za očuvanje identiteta zajednice, smatra prof. dr Dragica Žugić, dekanica Filološkog fakulteta na Univerzitetu Donja Gorica. „Jezik nosi mnoštvo vrijednosti – on je simbol, ali i stalna potvrda duhovnog bića i narodne pripadnosti“, navodi prof. Žugić, pozivajući se na poznatog njemačkog filozofa Johana Gotfrida Herdera, koji je u svom „Eseju o porijeklu jezika“ napisao da je jezik domovina jednog naroda.

Komiteta eksperata Evropske povelje u svom sedmom izvještaju iz septembra 2023. Godine navodi da je situacija i dalje kontroverzna – romski jezik nije priznat Ustavom Crne Gore kao jezik u službenoj upotrebi, iako je zaštićen kroz instrumente ratifikacije Povelje. „Postoji očigledna kolizija između domaćeg zakonodavstva i obaveze da se obezbijedi visok nivo zaštite, koji se zahtijeva shodno ratifikaciji Povelje. Romski jezik još uvijek nije prisutan u formalnom i redovnom obrazovanju, uglavnom zbog nepostojeće obuke za nastavnike i nedostatka nastavnog materijala“, navodi se u izvještaju.

Svjesni navedenog, grupa aktivista iz nevladine organizacije Phiren Amenca, umjesto čekanja na institucionalnu podršku, pokrenula je inicijativu snimanja edukativnih videa na romskom i crnogorskom jeziku. Zbog nedovoljne zastupljenosti u medijima i obrazovnom sistemu, odlučili su da kreiraju sadržaj koji će ne samo očuvati jezik, već i osnažiti osjećaj ponosa unutar zajednice. Svaki snimljeni video mali je, ali važan korak ka očuvanju identiteta romske zajednice za buduće generacije.

“Gubitak jezika znači gubitak dijela sebe”, ističe aktivistkinja Jasmina Beriša. Navodi da je snimanje edukativnih videa na romskom jeziku rezultat entuzijazma i inicijative nekoliko aktivista. “Zajedno sa Mehremom Đukatani, Enisom Eminovićem, uz podršku direktora organizacije Elvisa Beriše, odlučili smo da doprinesemo očuvanju romskog jezika kroz video sadržaje na društvenim mrežama”, kaže Beriša. Ovi video klipovi, koji su počeli kao jednostavne objave na YouTube-u, a potom i na društvenim mrežama poput Instagrama i TikToka, brzo su postali popularni, dopirući do publike širom različitih zemalja.

Izostanak adekvatnog obrazovnog materijala jedan od uzroka niske stope pismenosti

Podaci o stopi pismenosti unutar romske i egipćanske zajednice su gotovo alarmantni. Prema rezultatima istraživanja MICS iz 2018. godine, žene iz romske i egipćanske populacije iz najsiromašnijih slojeva društva imaju najnižu stopu pismenosti, koja iznosi svega 30,6%, dok kod pripadnica najbogatijih slojeva ta stopa iznosi 62,9%. Slične razlike primjećuju se i među muškarcima – pismenost romskih i egipćanskih muškaraca iz siromašnih porodica iznosi 56,9%, dok u najbogatijim slojevima dostiže 75,3%. Ovi podaci ukazuju na duboku neravnopravnost unutar zajednice koja se, osim ekonomskog položaja, ogleda i u pristupu obrazovanju i pismenosti. Istraživanje Ombudsmana iz 2022. godine, koje je sprovedeno u romskim naseljima, dodatno potvrđuje ovu zabrinutost – romski jezik se nedovoljno koristi, a ne uči se ni u školama. Iako postoje međunarodni sporazumi i zakonski okviri koji bi trebali da štite i unaprijede status romskog jezika, on ostaje marginalizovan, a borba za njegovo očuvanje uglavnom se oslanja na napore nevladinih organizacija i pojedinaca unutar zajednice.

Jedan od izazova u očuvanju manjinskih jezika, kao što su romski i egipćanski, jeste sve veća dominacija svjetskih jezika, koji prevladavaju u obrazovanju, medijima i javnom životu, što manjinske jezike čini ranjivijim, smatra profesorica Žugić. „Problem je i standardizacija jezika, budući da manjinski jezici često nemaju standardizovan pisani oblik ili imaju više dijalekata, što otežava učenje i razvoj obrazovnih materijala. Negativni društveni stavovi prema govornicima manjinskih jezika, prisutni posebno u školama, dodatno pogoršavaju situaciju, jer stvaraju pritisak i osjećaj stigmatizacije, što ubrzava prelazak na dominantni jezik“, upozorava profesorica Žugić.

Da je to zaista slučaj, potvrđuje i Jasmina Beriša. Ona ističe da najčešće koristi romski jezik kod kuće sa članovima porodice, ali da primjećuje zabrinjavajući trend. „Sve manje koristimo romski, naročito s mlađima iz naše porodice. Kao porodica, trudimo se da ih više navikavamo na crnogorski jezik zbog škole i lakše integracije u svakodnevni život,“ objašnjava ona. Ova situacija je izazovna za porodice koje pokušavaju pronaći ravnotežu između očuvanja romskog jezika i prilagođavanja na okolinu. Beriša naglašava da je važno ne samo koristiti jezik, već i osjećati se ponosno kada ga govore. Međutim, često se suočava s negativnim reakcijama okoline. „Kada razgovaram na romskom, često dobijam komentare kao što su „Nemoj na tom jeziku, u Crnoj Gori si, pričaj crnogorski.“ Takve reakcije su suptilan oblik pritiska koji me podsjeća da društvo još uvijek ne prihvata u potpunosti različitost.“ Jasmina podsjeća na teške trenutke iz prošlosti kada su ljudima oduzimana prava da govore romski. „Iako više nemamo fizičke sankcije, danas se suočavamo s nevidljivim, ali vrlo stvarnim barijerama koje nastoje ‘ugušiti’ naš jezik kroz socijalni pritisak i stigmatizaciju.“

Školovanje na nematernjem jeziku može voditi ka asimilaciji

Iz JU Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore ističu da Romi u Crnoj Gori nemaju svoje lingviste, prevodioce, naučnike, akademske slikare i muzičare, zbog čega su često prinuđeni da angažuju stručnjake izvan zemlje. "Nažalost, prema našim saznanjima, crnogorski lingvisti i naučnici se ne bave romskim jezikom", navode iz Centra. Šejla Pepić, saradnica u socijalnoj inkluziji u oblasti socijalne zaštite u Romskom savjetu i edukatorka u Omladinskom centru Roma/Romkinja i Egipćana/Egipćanki naglašava da crnogorsko društvo u cjelini nije svjesno stepena zapostavljenosti romskog jezika. „Romski jezik je sve manje zastupljen i korišćen kod mlađih pripadnika romske zajednice, nije zvanično zastupljen u školskom programu, ne koristi se na Univerzitetima i nemamo nastavnog osoblja koje bi govorilo na romskom jeziku“, ističe Pepić.

Prema istraživanju UNICEF-a, djeca koja odrastaju u segregiranim zajednicama, poput romskih naselja, često imaju ograničeno znanje lokalnog jezika. Kao rezultat toga, potrebna im je dodatna podrška u obrazovanju, koja je rijetko dostupna u školama. Kako se navodi, ova situacija dovodi do ozbiljnih problema, jer neki učenici završavaju školu bez osnovnih vještina čitanja i pisanja.

foto izvor: portal Zumiraj - UNICEF CG - Duško Miljanić

Odrasli Romi ističu da je jezička barijera, u kombinaciji s nedostatkom podrške za učenje službenog jezika i savladavanje školskih obaveza, prepreka romskoj djeci da postignu uspjehe slične svojim vršnjacima. Ipak, postoji i pozitivna strana: kvalitativna analiza UNICEF-a pokazuje da romske majke prepoznaju važnost programa podrške razvoju u ranom djetinjstvu i žele da njihova djeca imaju pristup ovim programima, jer vjeruju da su ključni za njihovu socijalizaciju i integraciju u društvo. Iz JU Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore ističu da se sve veći broj mladih Roma odlučuje za završavanje srednjeg i visokog obrazovanja, iako to obrazovanje nije na njihovom maternjem jeziku. "Školovanje na nematernjem jeziku može imati ozbiljne posljedice i vodi ka asimilaciji", upozoravaju iz Centra.

Mogućnosti velike, nedostaje adekvatna podrška

Da bi romski jezik opstao, bio uveden i standardizovan, potrebna je ne samo volja pripadnika/ka romske zajednice koji prenose jezik sa generacije na generaciju, već i podrška relevantnih institucija. Kao pozitivan primjer Pepić ističe uvođenje programa Romologija na Institutu za strane jezike u Podgorici. "Ipak, odgovornost institucija uvijek mora postojati i uvijek moraju biti svjesni koliko još prostora ima da se radi na integraciji i reintegraciji romske zajednice u Crnoj Gori", naglašava Pepić.

Kako ističu iz Centra, izdavanje Rječnika romsko-crnogorskog i crnogorsko-romskog jezika, autorke dr Hedine Tahirović – Sijerčić, predstavlja "krunu posvećenosti kulturi, duhovnosti i identitetu romske zajednice". Ovaj rječnik sadrži oko 10.000 odrednica, ilustrovanih primjerima, i ima za cilj jačanje jezičkih i kulturnih veza Roma sa crnogorskim društvom. Centar je objavio i Romski pojmovnik dr Vesne Delić, leksikon koji pruža osnovne informacije o kulturi Roma, ali i o drugim manjinskim zajednicama koje se često poistovjećuju sa Romima. Ova publikacija je namijenjena prevazilaženju predrasuda i neznanja o romskom identitetu. Centar se, tokom svog petnaestogodišnjeg postojanja, ponosi i činjenicom da je objavio prvu knjigu na standardizovanom romskom jeziku u Crnoj Gori – zbirku priča Ruždije Rusa Sejđovića „Eremit“ iz 2011. godine, a zatim još dvije knjige istog autora, koje su štampane na romskom i crnogorskom jeziku, "Svjetlost u ponoć" 2012. godine i "Kosovo Karusel" 2015. godine.

Zahvaljujući naporima Centra, romska zajednica je dobila i prvi časopis na romskom jeziku Alav ("Riječ"), čija je izdanja kasnije preuzeo Romski Savjet. Takođe, veliki broj tekstova, poezije i priča na romskom jeziku objavljen je u njihovom časopisu Kod, koji izlazi dva puta godišnje.

Uvođenje dvojezičnih obrazovnih programa, digitalnih resursa poput aplikacija i web stranica, kao i promovisanje jezika kroz kulturne manifestacije i medije, značajno bi doprinijelo očuvanju romskog jezika, smatra prof. Žugić. Prema njenim riječima, podršku ovim inicijativama mora obezbijediti i država kroz adekvatne zakone i jezičke politike koje favorizuju manjinske jezike. "Samo koordinisani naponi lingvista, zajednica i Vlade mogu osigurati dugoročno očuvanje jezičke raznolikosti," naglašava dekanica Žugić.

„Svaka izgovorena riječ na romskom je most između prošlosti i budućnosti, naš identitet i naša snaga. Bez jezika, gubimo dio sebe. Zato govorimo, pišimo i čuvajmo romski jezik!“, naglašava Jasmina Beriša. Na romskom jeziku: „Sa e alava ani romani chib si o phurt mashkar o nakhlipe thaj o avutnipe. Amaro identiteto thaj amaro zoralipe. Bi čhibako xasara jekh kotor andar amen-de. Anda kodo den vorba pi romani chib, škurin thaj arakhen e romani shib.“

Priču dostupna na sljedećem linku:

<https://zumiraj.me/kada-jezik-nestaje-identitet-blijedi/zum/zoom/zumiranje/zom/>

U nastavku predstavljamo novinarske priče koje nijesu nagrađene, a takođe su učestvovalе na konkursu Građanske alijase:

„Bjelopoljka Irijana Rizvanović prva Romkinja sa završenim fakultetom“

Milovan Nikolić, dnevne novine i portal Dan

Rizvanović prva Romkinja iz Bijelog Polja koja je stekla fakultetsku diplomu: “Gdje postoji volja, postoji i put”

Irijana Rizvanović, uspješno je završila osnovne studije Engleskog jezika i književnosti na Filološkom fakultetu u Nikšiću i tako postala prva Romkinja iz Bijelog Polja koja je sad član akademskog društva i uspješno ruši stereotipe i predrasude prema romskom društvu.

foto izvor: portal Dan - Rizvanović, privatna arhiva

Još kao mala, zaljubila sam se u svijet riječi, pjesama i književnih djela. Knjige su za mene predstavljale vrata u drugačije svjetove, punih avantura i emocija. Sjećam se kada sam prvi put uzela u ruke djelo Edgara Allana Poa i od tog trenutka znala sam da želim da se bavim književnošću i jezikom - počinje svoju priču Irijana, dodajući da njen put do diplome nije bio ni lak ni jednostavan.

- Bio je to put ispunjen preprekama, gubicima, borbom s predrasudama i nesigurnostima. Ali sam, uprkos svemu, uspjela. Od osnovne škole suočavala sam se sa vršnjačkim nasiljem zbog svog etničkog identiteta. Kao Romkinja, često sam bila meta stereotipa i predrasuda. Govorili su da Romi ne mogu da uspiju u obrazovanju, da nijesu sposobni da uče i da nemaju budućnost. Uprkos tome, odlučila sam da nastavim školovanje. Bila sam svjesna da nije bilo lako biti drugačija, ali to me nije spriječilo.

Dodaje da se njen osjećaj samoće pojačao kada su zbog poplave izgubili kuću i morali da se presele. Promjena škole i odlazak u Njemačku ostavili su na meni trag – osjećala sam se izolovano, ali sam znala da je obrazovanje jedini put ka boljoj budućnosti. Dvije srednje škole, dvostruki uspjeh tokom srednje škole, nastavila sam da se borim. Završila sam dvije srednje škole istovremeno – jednu kao turistički tehničar sa vrlo dobrim uspjehom, i drugu kao administrator sa odličnim uspjehom - kaže Irijana.

- Bilo je to izuzetno izazovno iskustvo, ali sam u sebi imala snagu da izguram do kraja. Motivacija je često nestajala, ali uvijek bih se podsjetila zašto to radim – prvenstveno za sebe, a onda i za svoju zajednicu, kako bih jednog dana mogla da pomognem drugima. Najveću podršku pružili su mi moji roditelji. Oni su se borili za obrazovanje moje braće, sestara i mene, i uvijek su bili uz nas. Njihova upornost i vjera u obrazovanje postali su moj pokretač. Takođe, u osnovnoj školi imala sam sreću da me podrži učiteljica Sonja Peković, koja je postala moja druga majka. Brinula se o meni, obezbijedila mi neophodne stvari i ohrabivala me da nastavim dalje. Sličnu podršku pružile su mi profesorice iz srednje škole – razredna Danka Otović, Saška Rakonjac, Milka Španjević, Ervina Čikić, i sa fakulteta, profesorice Milena Mrdak Mićović i Sandra Vukasojević. Njihova vjera u mene bila je ključna u trenucima kada je bilo najteže.

Ističe da kada je upisala fakultet, suočila se se s novim izazovima.

- Moja majka je ozbiljno oboljela, a to je teško uticalo na moju psihičku snagu i sposobnost da se fokusiram na studije. U jednom trenutku sam izgubila mjesto na budžetu zbog slabijih ocjena, ali nijesam dozvolila da me to slomi. Bilo je dana kada nijesam imala motivaciju, ali duboko u sebi sam znala da ne smijem da odustanem. Uvijek sam sebi ponavljala: "Gdje je volja, tu je i put." Uz podršku porodice i prijatelja, uspjela sam da se izborim s tim teškoćama i završim studije.

Smatram da sniježna grudva može da pokrene lavinu.

- Danas, kao prva Romkinja iz Bijelog Polja koja je završila osnovne studije engleskog jezika i književnosti, osjećam ogromnu odgovornost. Ne samo da sam uspjela kao pripadnica romske zajednice, već i kao žena. Nadam se da ću biti ta prva sniježna grudvica koja će pokrenuti lavinu obrazovanja među mojim sugrađanima. Želim da inspirišem mlade Romkinje da vjeruju u sebe, da shvate da ne moraju da se udaju rano i zavise od drugih, već da mogu same da stvore život kakav žele. Obrazovanje je ključ ka slobodi – slobodi da biramo svoj put, da budemo samostalni i ponosni na sebe. O planovima za budućnost ona kaže da su njeni planovi

da radi u struci, kao profesor engleskog jezika ili u ustanovama gdje se njeno znanje traži da bude od pomoći.

- Smatram da su jezici most između kultura i ljudi. Nadam se da ću kroz svoje znanje pomoći drugima da razviju ljubav prema učenju. Želim da budem uzor ne samo mladim Romima i Romkinjama, već svima koji se suočavaju s preprekama na putu ka obrazovanju. Poruka koju želim poslati je jednostavna: gdje postoji volja, postoji i put - zaključuje Irijana.

Priča dostupna na sljedećem linku:

<https://www.dan.co.me/crna-gora/rizvanovic-prva-romkinja-iz-bijelog-polja-koja-je-stekla-fakultetsku-diplomu-gdje-postoji-volja-postoji-i-put-5261025>

„U vrhu diskriminiranih – sve je teže kad si Rom“

Milica Mijatović, portal RTCG

U vrhu diskriminiranih - sve je teže kad si Rom “Kao pripadnik romske zajednice borite se sa vjekovnim predrasudama od većinskog stanovništva koje ih je kreiralo u cilju podjele na MI i ONI, i to je možda najteža bitka koju mi mladi koji koračamo putem obrazovanja treba da bijemo”, ovako počinje razgovor Serđan Baftijari koji je u ovoj borbi pobijedio i postao prvi Rom u Crnoj Gori koji je magistrirao van naših granica.

foto izvor: portal RTCG - ilustracija / Freepik

Serđan Baftijari je imao vjeru, a ponajviše hrabrosti, koja mu nije dopuštala da posustane na putu ka boljem životu. Ali, imaju li je svi pripadnici romske populacije?

Odrastajući u izbjegličkom kampu na Koniku, Serđan nije vidio izlaz iz siromaštva, nije imao ni svijetli primjer da mu da nadu da je to moguće.

“Borite se protiv sredine koja vam ne dozvoljava da imate bilo kakve snove o boljoj budućnosti. Nemate ni pozitivne primjere koji su zahvaljujući obrazovanju uspjeli da izađu iz lavirinta i začarnog kruga siromaštva. Zatim, borba sa samim sobom tj. sa internalizovanim osjećajem inferiornosti koji je kreiran uslijed vjekovnog tlačenja zajednice iz koje dolazim”, govori Baftijari za Portal RTCG.

“Nazivali su me imenima za koje tada nijesam znao šta znače”

Na prve predrasude Serđan je naišao u osnovnoj školi od svojih vršnjaka koji su ga nazivali pogrdnim imenima.

“Ja sam prvi razred pohađao u matičnoj OŠ “Božidar Vuković Podgoričanin” na Koniku. Međutim, imao sam dosta nemilih situacija, dešavalo se i da dođe do tuče sa drugom djecom. Nazivali su me pogrdnim imenima, za koje ja tada nijesam ni znao šta zapravo znače”, priča Serđan.

Pred kraj prvog razreda požalio se roditeljima da ima problema sa drugom djecom i nakon toga prelazi u područno odjeljenje gdje su bila samo romska djeca. Problem nastaje kada su od petog razreda sva djeca iz tog područnog odjeljenja nastavila obrazovanje u matičnoj školi.

“Jednostavno, u ovom područnom odjeljenju su bila samo romska djeca, tipičan primjer segregacije djece kada je obrazovanje u pitanju, a kvalitet obrazovanja je bio na niskom nivou. Dođeš u peti razred, a neke stvari uopšte ne znaš. To je bio šok za sve nas”, objašnjava Serđan.

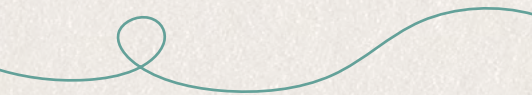
Serđan se tada, kako kaže, družio samo sa učenicima iz romske zajednice koji su bili u tom područnom odjeljenju, a sa ostalom djecom nije, ne zato što nije to želio već zato što su ga isključivali iz društva.

Svi njegovi drugovi iz područnog odjeljenja (Romi) napustili su školu, jedini je on bio istrajan u želji da je završi.

“Kada se uzme u obzir okolina u kojoj sam odrastao, a odrastao sam u najvećem segregiranom naselju, bilo je izuzetno teško istrajati na putu obrazovanja i ne pokleknuti”, kazao je Serđan.

Kaže da njegovim roditeljima nije bilo lako, ali su radili sve što je u njihovoj moći kako bi mu priuštili neophodna sredstva za školovanje.

“U tom ranom periodu obrazovanja, trudili su se da mi ne osjetimo toliko našu nepovoljnu finansijsku situaciju i izazove sa kojima su se susrijetali”, priča Serđan.

Položaj Roma u Crnoj Gori nezadovoljavajući

Međunarodni dan Roma, 8. april, dan je proslave romske kulture i podizanja svijesti o problemima s kojima se Romi suočavaju.

“Romi često susrijeću predrasude i stereotipe koji otežavaju njihovu integraciju u zajednicu. Osim toga, stigmatizacija i negativni stereotipi često dovode do ograničenih mogućnosti za romsku djecu u oblasti obrazovanja, čime se širi začarani krug siromaštva i marginalizacije”, kazao je za Portal RTCG ministar ljudskih i manjinskih prava Fatmir Đeka.

On je kazao da iako su do sada postignuti značajniji rezultati u socijalnoj inkluziji Roma i Egipćana, stanje Roma još uvijek nije na zadovoljavajućem nivou.

Romi su, kako kaže, često suočeni sa nizom problema koji uključuju diskriminaciju, siromaštvo, nedovoljna pristupnost pravima, nekvalitetno obrazovanje i nezaposlenost.

“Generalno zapažanje jeste da je položaj Roma i Egipćana još uvijek nepovoljan u svim ključnim aspektima života, od socijalnog, ekonomskog statusa, do obrazovanja i isključenosti i političke participacije, ali da se u kontinuitetu radi na poboljšanju njihovog položaja”, istakao je Đeka.

Ministar je kazao da je u Crnoj Gori trenutno oko 562 Roma i Egipćana bez dokumenata, od kojih je 112 u postupku rješavanja pravnog statusa.

“Na osnovu zvaničnih podataka, ukupan broj onih koji su u postupku za rješavanje pravnog statusa je 112 slučajeva. Nezvanični podaci pokazuju da ima još dodatno 450 lica koja nisu još riješila pravni status. U narednom periodu će se raditi na rješavanju istih u sinergiji sa Ministarstvom unutrašnjih poslova, UHCR-om, NVO Građanskom alijansom i drugim nevladinim organizacijama”, poručio je on.

Đeka ističe da je najurgentnija oblast kod Roma problem stanovanja.

“Značajan broj Roma još uvijek nema riješeno stambeno pitanje, gdje zahtijeva puno ulaganja budžetskih sredstava. To uključuje rješavanje stambenog pitanja naselja Riversajd u Beranama, rješavanje stambenog pitanja Roma u Bijelom Polju, rješavanja pitanja Roma i Egipćana u naseljima Pod Volujicom i Sokolane, zatim stanovnika romskog naselja u Tivtu, naselja Lovanje u Kotoru, naselje Palestina u Budvi, određeni broj stambenih jedinica u Nikšiću i Podgorici...”, poručio je on.

Neophodno osnaživanje djevojčica iz romske zajednice

Rezultati dostupnih istraživanja javnog mnjenja o percepciji diskriminacije pokazuju da su Romi u vrhu liste najdiskriminisanijih grupa u crnogorskom društvu, kazao je za Portal RTCG Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore Siniša Bjeković.

“Kada su u pitanju evidentni primjeri diskriminacije dovoljno je usmjeriti pažnju na društvene mreže i javni diskurs, te skrivene, a skoro očigledne primjere etničke distance prema Romima (na primjer u obrazovanju) i imaćete jasnu sliku o tome koliko je diskriminacija prema Romima rasprostranjena u Crnoj Gori”, kazao je Bjeković.

Ombudsman naglašava da je prema svim raspoloživim informacijama – prakse iz predmeta Zaštitnika, sprovedenim terenskim posjetama romskim naseljima, saradnji sa romskim civilnim sektorom i podacima drugih relevantnih organa – položaj Roma i Egipćana u Crnoj Gori i dalje nezadovoljavajući i nepovoljan u svim ključnim aspektima života.

Upitan da li su crnogorske institucije do sada uradile dovoljno povodom sprečavanja ugovorenih brakova u romskoj zajednici, Bjeković ističe da dok god ima i jednog slučaja maloljetničkog ugovorenog braka, ne može se reći da je urađeno dovoljno.

“Nužno je ukazati da je pored osnaživanja djevojčica iz romske zajednice, neophodan kontinuiran rad i sa dječacima radi prevencije i sprječavanja dječjih brakova, rodnih stereotipa i predrasuda”, istakao je Bjeković.

Napominje da Zaštitnik godinama, kao poseban problem adresira i problem dječjih ugovorenih brakova koji se moraju posmatrati sa aspekta diskriminacije po osnovu pola, a koji su u laičkoj javnosti često predstavljeni i opravdani kulturnim običajima i posmatraju se kao dio tradicije Roma, a ne kao fundamentalno kršenje dječjih prava i diskriminacija po osnovu pola.

Bjeković kaže da se stiče utisak da je ova pojava manje prisutna, barem kada se tiče dospijevanja informacija u javnost. Međutim, potrebna je čvršća saradnja sa romskim organizacijama, kako zbog priliva informacija i saznanja o ovoj pojavi, tako i zbog preventivnog i promotivnog rada u zajednici da bi se ova pojava spriječila.

Romkinje naviknute da je nasilje prihvatljivo ponašanje

Ombudsman je podsjetio na ocjene Romskog savjeta, u okviru informacije dostavljene za potrebe godišnjeg izvještaja Zaštitnika, u kojima se navodi da pored marginalizacije, dodatni problem unutar romske i egipćanske zajednice predstavlja nasilje nad ženama koje se javlja u različitim oblicima, kao i da su i dalje aktuelne velike stope patrijahata i mišljenja da je ženama mjesto kod kuće.

“Ukazuju da su žene u zajednici u većini slučajeva naviknute da je nasilje prihvatljiv obrazac ponašanja, te prihvataju takav životni koncept i ne suprotstavljaju se nasilju. Smatraju da je ključ rješenja ovog problema bolja informisanost o njihovim osnovnim pravima kao i saradnja sa svim relevantnim institucijama i samom zajednicom, jer će se jedino zajedničkim snagama i pozitivnim primjerima, pripadnice romske zajednice osnažiti, jer nasilje nikad nije i neće biti rješenje”, naglašava Bjeković.

Tragedija u Baru opomena na loše uslove stanovanja Roma Direktorica Centra za romske inicijative iz Nikšića Fana Delija u razgovoru za Portal RTCG ističe da ne možemo govoriti o pravima Roma i Egipćana kada značajan broj nema regulisan pravni status, samim tim, uskraćuje im se pravo na zdravstvenu zaštitu, zapošljavanje, materijalno obezbjeđenje porodice, i druga prava koja su od značaja za adekvatnu integraciju u društvu.

“Smatram da se problemi romske zajednice ne rješavaju sistematski, već se pristupa “ad hok” u rješavanju problema. Ishodi su dovoljno jasni kad vidite zajednicu u kakvim uslovima živi. Po mom mišljenju, razočarajući”, istakla je Delija naglašavajući da su prava i sloboda Roma i Egipćana nažalost i dalje na nezavidnom nivou, po svim oblastima.

Neregulisan pravni status, nelegalizovana naselja kao i loša infrastruktura, kako kaže, ogromni su problemi koji opterećuju romsku i egipćansku zajednicu.

“Ne smijemo zaboraviti da smo za manje od godinu dana izgubili sedam života u požarima. To je gorući problem, jer kad su objekti na nelegalnom zemljištu, ne može se dobiti dozvola za priključak na elektrodistributivnu mrežu pa je tako u riziku skoro svako romsko naselje da od

slabog napajanja, izbije požar. Postavlja se pitanje da li čekamo još neke žrtve da bi par dana pričali o tome i zaboravili ponovo na Rome!?", upitala je Delija.

Da su neophodne hitne mjere povodom ovog problema, saglasan je i Ombudsman. Smatra da posljednja tragedija koja se desila u Baru još jednom opominje na katastrofalne uslove stanovanja u velikom broju objekata koje nastanjuju Romi, kao i o nedostatku adekvatne podrške socijalnom stanovanju najugroženijih kategorija stanovništva, barem do minimalnih granica ljudskog dostojanstva i standarda življenja.

Delija smatra da su institucije malo uradile po pitanju ugovorenih brakova u romskoj zajednici.

"U dijelu izmjena i dopuna određenih zakona ništa nije preduzeto da bi se elimisali dječji ugovoreni brakovi. Slučajevi za koje postoji sumnja da u njima ima elemenata krivičnog djela trgovanja ljudima radi sklapanja ugovorenog braka u fazi izviđaja traju po dvije i više godina. Dužina trajanja procesa je zabrinjavajuće, jer dijete tokom cijelog procesa je pod pritiskom od strane uže i šire porodice i naravno da će se u toku postupka izmijeniti iskazi", kazala je Delija.

Ona ističe da zabrinjava što u ovakvim situacijama policija i tužilaštvo ne postupaju po principu hitnosti.

"Nama se dešava da od prijave do pronalaska žrtve proces traje više dana, a neke žrtve na žalost nijesu ni vraćene iz inostranstva koje su bile udate u Crnoj Gori. Jako je bitna hitnost u postupanju pronalaska žrtve, kako bi se spriječile posljedice trudnoće", istakla je Delija.

Najbolji primjer diskriminacije je, kaže Delija, parlamentarni i odbornički mandat u kojima nema Roma.

"Parlament u svojoj istoriji nije nikada prepoznao Rome kao narodne poslanike, a od toga zavisi mnogo stvari u svakodnevnom životu", napominje ona.

Problem dječjeg prosjačenja zanemaren, institucije zatajile

Prosjačenje je jedan od ozbiljnih problema i njime se skoro niko ne bavi osim Defendologija centar u Nikšiću, ukazuje Delija. “Država se još uvijek sistematski ne bavi dječjim prosjačenjem, niti preduzima adekvatne korake u rješavanju problema sa kojima se svakodnevno susrijeću romska i egipćanska djeca”, poručuje ona.

Ombudsman Bjeković ističe da ovo jeste problem koji se ciklično javlja i da je reakcija povremena i incidentalna.

“Kontinuirana briga je očito izostala, pa neka to bude i zaključak kako se boriti sa ovom pojavom, uz opasku da i ovo nije jednostran problem”, naglasio je Ombudman.

Teško je, dodaje, očekivati eliminaciju ove pojave ako alternative sticanju elementarnih prihoda i sredstava za život ne postoji. Podsjetio je da je Zaštitnik 2019. godine inicirao donošenje i potpisivanje Protokola o postupanju organa, ustanova i organizacija sa djecom uključenom u život i rad na ulici. Pored velikih očekivanja, primjena ovog dokumenta, kaže Bjeković, nije zaživjela u praksi, i pokazala je da izostanak multidisciplinarnog i multisektorskog pristupa ne može garantovati dobre rezultate.

Iz Ministarstva ljudskih i manjinskih prava su nam kazali da svake godine u kontinuitetu podržavaju nevladine organizacije u cilju kreiranja aktivnosti u suzbijanju ovakvih pojava, poput prosjačenja, nasilja u porodici i suzbijanje maloljetnih i ugovorenih brakova. Za ovu godinu, kako kažu, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava je izdvojilo 500.000 eura, koje su namijenjene nevladinim organizacijama.

foto izvor: portal RTCG / Guliver images

Na Svjetski dan Roma koji se danas obilježava širom svijeta, pitali smo institucije koje se bave pitanjima Roma i Egipćana u Crnoj Gori, šta je do sada urađeno na poboljšanju njihovog položaja. Najveći pomaci se mogu vidjeti u oblasti obrazovanja, saopšteno je iz Ministarstva ljudskih i manjinskih prava koje kontinuirano sprovodi mjere ka unapređenju obrazovanja romske djece.

Iz Ministarstva su istakli da se redovno prate stope upisa djece/učenika na svim nivoima obrazovanja i planiraju aktivnosti kako bi se taj procenat povećavao u godinama koje slijede, te da su neke mjere već dale rezultate.

Neke od njih su: besplatno pohađanje predškolskog obrazovanja, afirmativna akcija prilikom upisa u srednje i visoko obrazovanje za Rome i Egipćane, besplatni udžbenici, stipendije za srednjoškolce mjesečno od 60 eura i studente od 225 eura na mjesečnom nivou, besplatni domovi za studente, kao i kampanje u cilju promovisanja roditelja prilikom upisa u vrtiće i osnovne škole...

U školskoj 2023/2024. godini u predškolsko vaspitanje upisano je 295 djece RE populacije (151 dječak i 144 djevojčice). U vrtićima više romske djece Povećan je procenat pohađanja romske i egipćanske djece u vrtiću sa 16% 2021. godine na 61% u 2023. godini. Porast u odnosu na 2021. godinu je za 45%. Povećan procenat djece sa završenom osnovnom i srednjom školom U osnovne škole, od I do IX razreda, upisano je 1.809 RE osnovaca (921 dječak i 888 djevojčica).

Povećan je procenat učenika romske i egipćanske djece koja završavaju Osnovnu školu sa 56% u 2021. godini na 88,5% u 2023. godini. Porast u odnosu na 2021. je za 32,52%. Srednje škole pohađa 191 srednjoškolac/ka iz RE zajednice (103 dječaka i 88 djevojčica). Povećan je procenat pripadnika romske i egipćanske zajednice koji su završili srednju školu sa 3% u 2021. godini na 14,4 % u 2023. godini. Porast u odnosu na 2021. godinu je za 11,4%.

Veći broj Roma upisuje fakultete

Na univerzitetu je, prema konkursu za dodjelu stipendija, upisano 18 studenata i studentkinja RE populacije. Povećan je broj pripadnika romske i egipćanske zajednice koji upisuju visokoškolske ustanove na godišnjem nivou sa 4 u 2021. godini na 8 u 2023. godini.

Ovo su podaci koje smo dobili iz Ministarstva ljudskih i manjinskih prava Crne Gore. Ombudsman Siniša Bjeković je istakao da je možda napredak i najvidljiviji u oblasti obrazovanja, ali se isto tako mora konstatovati da je romskoj djeci obrazovanje najmanje dostupno, po više osnova.

“Čini mi se da je najveći napredak ostvaren na nivou visokog obrazovanja u kojem Roma do skoro praktično nije ni bilo”, naglašava Bjeković. Sada je to, kako kaže, jedna sasvim nova generacija i nova okolnost koja može bitno uticati na borbu za ostvarivanje svih ljudskih prava i sloboda Roma.

“U međuvremenu treba dosta poraditi na suzbijanju drop out-a, odnosno napuštanja škola od strane romske djece, podizanju kvaliteta obrazovanja sa posebno izraženom potrebom za jačanjem podrške institutu saradnika u socijalnoj inkluziji Roma tokom perioda obrazovanja i iznad svega učiniti obrazovanje dostupnim u maksimalnoj mjeri, uz opasku da se mora raditi na kontinuitetu u različitim fazama obrazovanja”, smatra Bjeković.

Studiranje u inostranstvu mijenja Serđanov pogled na život Serđan Baftijari je uspio u svojoj borbi protiv predrasuda i ispunio svoj cilj - dobio je diplomu magistra na jednom od najprestižnijih evropskih univerziteta – Centralnoevropskom univerzitetu u Beču (CEU).

“Studiranje na CEU promijenilo me je u potpunosti. Iskustvo koje sam tamo stekao, kako na ličnom tako i na profesionalnom nivou je neprocjenjivo. Studiranje se dosta razlikuje u odnosu na to kako sam bio naviknut kod nas u Crnoj Gori. Odnos sa profesorima je drugačiji, profesori uvažavaju svoje studente i tretiraju ih kao sebi ravnima”, priča Serđan.

Kaže da se pozitivno iznenadio koliko su njegove kolege sa Bečkog univerziteta znale o romskoj zajednici.

“Stvorio sam toliko prijateljstava, usuđujem se reći više od toga. Mi smo postali porodica, iako dolazimo iz svih krajeva svijeta. Naravno, na startu sam doživio taj kulturni šok, ali se obogatio na ličnom nivou. Iznenadio sam se koliko su moje kolege znale o romskoj zajednici. Neke stvari sam i ja saznao od njih”, kazao je Serđan.

Prisjeća se prelomnih trenutaka u životu kada je bio na ivici da odustane od obrazovanja.

“Postojao je trenutak kada sam htio da odustanem od obrazovanja, pogotovo ta tranzicija na prelasku iz četvrtog u peti razred tj. iz područnog segregiranog odjeljenja u matičnu školu. Hvala Bogu pa nijesam. Zahvaljujući podršci roditelja i razrednoj starješini nijesam odustao od obrazovanja tada”, priča Serđan.

Sada se Baftijari bori za prava i bolji položaj Roma preko nevladine organizacije u kojoj je zaposlen – “Koračajte sa nama- Phiren amenca”.

“Položaj moje zajednice se nije znatno promijenio u odnosu na 2005. godinu, sa Dekadom Roma, kada se krenulo u, makar deklarativno, proces inkluzije Roma u crnogorskom društvu. Kažem deklarativnom jer sam ubijeden da je postojala suštinska volja kod donosioca odluka, situacija bi bila znatno bolja nakon skoro 20 godina ulaganja u poboljšanje socio-ekonomskog statusa Roma u Crnoj Gori”, naglašava Baftijari za naš portal.

Neke pomake vidi kada je obrazovanje u pitanju, ali zapošljavanje je ostao gorući problem.

“Kvalitativno svakako da vidimo promjene kada je obrazovanje u pitanju, ali ipak nam predstoji mnogo rada u tom dijelu. Zapošljavanje ostaje gorući problem koji treba hitno adresirati u narednom periodu”, istakao je on.

Poručuje da se moraju kreirati efektivnije politike u oblasti zapošljavanja, koje će dati rezultate, ukoliko zaista želimo da radimo na socijalnoj inkluziji romske zajednice.

“Ovo nije samo moj sud, ovo su nalazi i preporuke EU, Savjeta Evrope, UN-a, OSCE-a kada je moja zajednica u pitanju”, kazao je Baftijari.

Napominje da se posebno ističe neophodnost kreiranja uslova u kojima romska zajednica može da ostvari svoja politička prava, pravo da imaju svog autentičnog predstavnika u najvišem domu, u Skupštini Crne Gore i na taj način da kanališu interese romske zajednice.

“Sve dok ne budemo krenuli da zaista radimo na suzbijanju anticiganizma u crnogorskom društvu, koji je izvor iz kojih su nastali i opstaju viševjekovni problemi sa kojima se suočavamo, mi ćemo se vrtjeti u krug i govoriti o istim stvarima i sljedeće godine na dan Roma, kada se najviše i govori o mojoj zajednici”, zaključuje Baftijari.

Priča dostupna na sljedećem linku:

<https://rtcg.me/vijesti/drustvo/540797/u-vrhu-diskriminisanih---sve-je-teze-kad-si-rom.html>

„Romi od tradicije do stvarnosti: Nekada je bilo sramota da se žensko dijete školuje, a sada je to put do sreće i uspjeha“

Dubravka Perović, *portal Gradski.me*

Romi i Egipćani u Crnoj Gori, u odnosu na raniji period, manje se suočavaju sa diskriminacijom, nepravdom i jezičkom isključenošću. Oni koji odustaju od škole kao razloge navode loš socijalni, ekonomski i institucionalni status. Djeca iz romskih i drugih zajednica, sve više upisuju osnovnu školu, ali je i dalje manji broj onih koji nastavljaju srednje škole, a još manje fakultete.

Da se mnoge barijere mogu prevazići potvrđuje mlada Romkinja Arijana Emini. Taman kada se izborila sa pronalaženjem svog mjesta među drugarima u osnovnoj školi, na njena mala leđa pao je još jedan teret-gubitak majke, koja joj je, kaže, uprkos dobrom ocu, bila vjetar u leđa, snaga i ponos. Imala je privilegiju, za razliku od brojnih vršnjaka iz njene zajednice, da uči ne samo osnovno gradivo, već i jezike. To joj je, kaže, dar od majke, što je razlog više da se usavršava. Voli svoju tradiciju i običaje, a život u velikoj porodici, petoro djece, kaže, pravo je bogatstvo. Arijana odlično priča crnogorski, ali i još šest jezika i neće stati na tome. „Moja majka me naučila strane jezike, ona je bila fakultetski obrazovana i bila je poliglota, kao ja sada. Znam sedam jezika, učim osmi, to je francuski. Znam crnogorski, romski, albanski, turski, engleski, njemački i malo japanski“, kazala je ona.

Njen talenat brzo su prepoznali u Ekonomskoj školi „Mirko Vešović“ u Podgorici. Ova srednjoškolkolka je tiho, nenamtljivo, s mjerom razuma i želje za usvajanjem novih vještina doprla do srca vršnjaka i profesora. Ima velike planove.

„Cilj mi je da upišem Pravni fakultet, ali i da nastavim usavršavanje u inostranstvu i to posebno u Njujorku, jer je to moj grad iz snova“, kaže ona.

Dok nabraja svoje snove, njen pogled odluta do slike majke koju želi da učini ponosnom za sve što joj je pružila, ali i za ono što nije uspjela da dočeka jer je mlada umrla.

„Voljela bi da budem advokatica, mislim da među Romima još ne postoji to zanimanje. Ih, kako bi se majka obradovala“, kroz suze suza i osmjeh priča Arijana.

Emocije koje prevazilaze osjećaj radosti i bola. Jačina i nemoć, posebno kako kaže Emina, što joj je majka, tvrdi, umrla zbog nedovoljno pružene ljekarske pomoći.

Iako je bila mala sjeća se svakog trenutka, pogleda, želje za životom, ali nedostatak novca da je odvedu na liječenje u Tursku gdje su imali nadu da će ozdraviti nije se ostvario. Umrla je pred njenim očima.

„Ljuta sam na ljekare, medicinske sestre. Patila sam... Htjela je moja porodica da tuži...Ali...“ To „ali“ je mala riječ ali veliki cilj koji je Arijana zacrtala.

Ta nepravda me motiviše da se borim za prava svih ljudi, da branim sve građane Crne Gore, posebno one koji dolaze iz Romske i Egipćanske zajednice, jer je mnogima potrebno znanje da pravda pobijedi“, smatra ona.

Ima poruku za mlade Rome i Egipćane:

„Smatram da su oni ugroženija zajednica od ostalih, i treba da se bore za svoja i, prava svoje porodice. Nikako odustajanje. Moji vršnjaci treba da pokažu svoje vještine i sposobnost koju posjeduju, i da kroz različite aktivnosti pokažu, kroz volonterizam ili poslove koji će biti korisni u budućnosti. Mladi treba da budu više uključeni u događaje koji se njih tiču, a ne da razmišljaju kako olako da napuste zemlju. Ovoj zemlji treba da ponude ono najbolje – znanje“, objasnila je Arijana. Skromno nam je pokazala svoje diplome o znanju jezika, sa učeća u brojnim aktivnostima NVO sektora, ali i fotografije kada je izabrana za MIS kampa na Veruši. Ljepota nije samo u fizičkom izgledu, kakav krasi Arijanu, već i u intelektualnom što je čini posebnom.

Cilj je ostvariv samo uz uloženi trud

Da se svijest Roma o obrazovanju polako razvija potvrđuje i Alija Krasnici iz Podgorice. Ima 16 godina i učenik je prvog razreda Srednje stručne škole „Spasoje Raspopović“. Cilj mu je, kaže, da završi srednju školu i da se zaposli. O fakultetu ne razmišlja. – Upisao sam smjer “Obradivač plemenitih metala i legura”. To mi se sviđa i planiram da nakon škole vidim sebe na nešto bolje, da otvorim neku radnju, zlataru i slično. Uglavnom, to su mi ciljevi“, kaže Alija.

Od želje do realizacije put nije težak, jer je od prvog razreda osnovne škole volio da piše i uči. Priznaje da se dolaskom u srednju školu plašio susreta sa novom sredinom, drugovima, profesorima... Brinuo je, kaže, kako će biti prihvaćen.

„U razredu nema razlike kao što sam očekivao, samo su mi bila neobična prva dva dana dok se nijesmo upoznali, ali sve je dobro i družimo se zajedno“, kaže Alija. Njegovi roditelju su, kaže, voljeli da im djeca, njih petoro, jer Alija ima brata i tri sestre, završe školu i imaju “koru hljeba”.

„Brat je završio srednju školu i on je automehaničar u inostranstvu. Sestre, nakon osnovne škole, nijesu htjele dalje. One su se udale“, objašnjava Alija.

U njegovoj porodici ne postoji jezičkih barijera, svi govore više jezika, pa mu je to od velike koristi. Pohvalio nam se da voli da zaradi pa je ljetos radio sa ocem na građevini. „Teško je, ali mlad sam pa mogu da izdržim. To je dobro, tako sam naučio da cijenim novac koji zaradim, ali i da me to podstakne da učim i radim mnogo lakši posao. O inostranstvu razmišljam, ali puno volim Crnu Goru“, rekao je Alija.

Iako u brojnim romskim porodicama roditelji određuju budućeg partnera, to u njegovoj familiji, kaže, nije slučaj.

“ Kod mojih roditelja nema ugovorenih brakova nego kažu, biraj sam!” Alija je, vjeruje, dobro izabrao. Savjetuje drugovima iz svoje zajednice, ali i drugima, da prate svoje ciljeve koje postavljaju ispred sebe i, normalno, da ulože maksimalan trud, jer u suprotnom ostaće na pola puta. -Najgore je kad gledaš u put, koji nijesi prešao a mogao si!, poručuje ovaj šesnaestogodišnjak.

(foto izvor: Gradski portal)

Tuša: Prvi sam student Rom, koji je izabran za predstavnika studenata na Fakultetu za turizam i hotelijerstvo u Kotoru

Samir Tuša, ima 26 godina i živi u Herceg Novom gdje je završio osnovnu i srednju školu. Podigle su ga majka i tetka, koje su često radile i po nekoliko poslova da bi njemu osigurale lijepo djetinjstvo i mladost.

„Majka i tetka su mi neizmjerena podrška u svemu što radim i koje su svoj život posvetile meni kako bi ja danas mogao da pomognem njima svojim radom i na taj način doprinesem domaćinstvu. Obje su godinama radile razne poslove kako bi nas troje živjeli dostojno i skladno. Iako, u ne tako dobroj finansijskoj situaciji, moja majka se izborila, zajedno sa tetkom, da podrže moje školovanje i da me izvedu na pravi put“, priča za Gradski portal, Samir koji je nakon srednje škole upisao Fakultet za turizam i hotelijerstvo u Kotoru.

„Na Fakultetu za turizam i hotelijerstvo sam u periodu od 2018. do 2022. bio predstavnik studenata moje generacije te sam samim tim bio i prvi iz romske zajednice koji je uspio da na javnom glasanju pobjedi i brani prava studenata. Bio sam i u mnogim komisijama fakulteta kao predstavnik studenata, kao i u studentskom vijeću i studentskoj organizaciji“, pohvalno nam priča Samir koji je sebi postavio još planova.

Aktivan je u više NVO još iz perioda srednjoškolskog obrazovanja, učestvovao je, i dalje je dio tima za obuke, seminare i javne tribine u kojima su glavne teme promocija romske i egipćanske populacije u svakodnevnom ostvarivanju prava i obaveza u svim segmentima života.

Završio je obuku za saradnika u socijalnoj inkluziji RE populacije u obrazovanju, pa je sad od velike pomoći djeci u školama u Herceg Novom.

„Moj posao podrazumjeva komunikaciju i rad sa učenicima školskog uzrasta pripadnicima RE populacije u sve četiri hercegovačke osnovne škole. Rad se realizuje sa djecom domicilnog stanovništva dok za učenike koji su štitenici Dječijeg doma „Mladost“ iz Bijele postoji poseban sistem rada i povjerljivosti informacija. Pored komunikacije i rada sa učenicima, saradujem i sa upravama škola, odjeljenskim starješinama, roditeljima učenika, psiholozima i pedagogima. Moj rad je podjeljen u više segmenata i to: rješavanje nastalih problema u psihološko-pedagoškoj službi, posjeta domaćinstava učenika i osnaživanje za dalji rad i razvoj kroz školski sistem za ostvarivanje bolje budućnosti kao i neprekidna komunikacija putem telefona za sve vrste savjeta, obavještenja koja se tiču škole i pomoći. Rad sa djecom me čini veoma srećnim samim tim što kao neko ko dolazi iz RE populacije mogu da utičem pozitivno na njih“, navodi Tuša.

Raduje ga što su romska djeca zainteresovana za obrazovanje kao i njihovi roditelji koji ih podstiču, prvenstveno, za upis u vrtić i kasnije u osnovnu školu.

„Ja u tekućoj školskoj godini radim sa oko 70 učenika RE populacije raspoređenih u četiri osnovne škole. Broj je znatno veći ako govorimo o periodu od prije pet godina što me itekako raduje. Moram naglasiti da imam i odličnu saradnju sa vrtićima u našoj opštini. Za dalji korak upisivanja srednje škole se učenici odlučuju svjesni toga da samo obrazovanjem mogu steći svoj zanat uz pomoć kojeg će jednog dana raditi. Kada je u pitanju fakultet tu i nema puno interesovanja i mislim da je svega nas par koji studiramo na teritoriji cijele CG“.

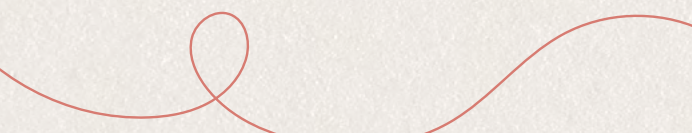

foto izvor: Gradski portal

Jezičke barijere su rješivi problemi sa kojima se srijeću romske porodice u Herceg Novom, i generalno u Crnoj Gori, su više ekonomski nego jezički.

„Na primjeru opštine Herceg Novi imamo porodice u kojima se govore albanski i romski jezik. Dolazi do blage jezičke barijere ali nije ništa što se ne može riješiti. Učenici RE populacije učestvuju u priredbama i aktivnostima đaka u školi tu ne postoji selekcija i svaki talentovan učenik dobije priliku da pokaže svoj talenat. Odjeljenja u školama su pomješana što je dobro po samu djecu i proces socijalizacije što pozitivno utiče na njihov boravak u školi“, navodi on. Sagovornik Gradskog portala kaže da je Integracija Roma veoma bitna kako bi svi zajedno kao društvo činili jedan bolji i ljepši svijet za život i lokalnu zajednicu. Samir ima poruku za sve: „Trebalo bi prihvatiti raznolikosti ma kakve one bile jer jedino tako činimo jednu skladnu cjelinu sa kojom možemo pokazati našu ljudsku veličinu“, poručio je Samir Tuša.

Šejla Pepić, ubrzo postaje magistrica socijalnog rada i socijalne politike: **Obrazovanje je put koji treba pratiti**

Šejla poručuje da u Crnoj Gori još uvijek ima prostora da se intezivnije radi na poboljšanju položaja romsko- egipćanske zajednice.

„Biti Romkinja ili Egipćanka je mnogo teže, izboriti se za svoja prava, jer se u velikom broju slučajeva suočavaju sa dvojom diskriminacijom, to jeste diskriminacija od strane samog društva, zato što pripadnica romskoj zajednici i diskriminacija od strane same svoje zajednice, zato što vlada još uvijek visoki stepen patrijahata i tradicionalni oblik ponašanja“ kaže Šejla i dodaje da je obrazovanje put uspjeha i, put koji treba pratiti, jer samo obrazovanjem mogu znati svoja prava ali i obaveze.

„Što se tiče samog pristupa obrazovanja, postoje statistike koje pokazuju visoki stepen uključivanja i pohađanja pripadnika/ca romske i egipćanske zajednice u obrazovnim ustanovama, međutim iste pokazuju ali i stanje u praksi, da tu preovladaju dječaci. Zbog visokog stepena patrijahata, negativnog oblika tradicionalnog ponašanja, uključujući pojavu dječjeg ugovorenog braka, stanje u praksi, pokazuje da dolazi do prekida čak i osnovnog obrazovanja kod djevojčica. Diskriminacija, predrasude, stereotipi predstavljaju jedan od najvećih problema sa kojima se romsko- egipćanska zajednica konstantno suočava. Uključujući jezičku barijeru, koja predstavlja osnov za neuklapanje na samom početku obrazovnog procesa“, kaže sagovornica Gradskog portala. Mišljenja je da dječiji ugovoreni brakovi nisu tradicija i da predstavljaju kršenje osnovnih ljudskih prava. Sama zajednica smatra da je porodica nešto u šta se ne treba miješati, te da najveću štetu od samih dječjih ugovorenih brakova imaju djevojčice.

Šejla poručuje: „Crna Gora je moj dom“

„Zaista i ne ostavljam prostor za napuštanje i odlazak iz Crne Gore, iako bi to možda značilo i bolja prilika i mogućnosti za mene, ali Crna Gora zaista jeste mjesto gdje smatram da mladi mogu ostvariti svoj puni potencijal, samo ukoliko im se pruži šansa i prilika za to“.

Od tradicije do stvarnosti

Drita Emini živi na Cetinju sa višečlanom porodicom. Nije išla u školu, jer tada je bilo sramota da se žensko dijete školuje, pa danas, kao majka i baba, kaže da je škola put do sreće i uspjeha.

„Sva moja unučad idu u školu, i vole da pišu. Znaju crnogorski jezik dobro, jer mi u kući pričamo oba jezika. Ponekad malo miješaju, ali popraviće sve. U školi im je lijepo, tamo se druže sa drugom djecom i učestvuju u školskim priredbama, nastupaju, takmiče se. To je dobro što su Romi izabrali da tako bude u budućnosti. Bez škole nema ništa. Teško je i sa školom a kamoli bez nje“, kaže Emini.

Žali što ona ne zna da čita, osim da se potpiše, jer bi mogla da gleda razne serije, čita novine.... ovako čeka da joj neko od ukućana to uradi. A oni nemaju puno vremena jer mlađi poslije škole igraju ili idu na trening, a odrasli kud koji.

Sjeća se njenog vremena kad su se djevojčice rano udavale, to joj se nikako ne sviđa.

„Nema to danas, kao nekad, da te roditelji udaju kao mladu, skoro si i dijete. Sad ti biraš za koga ćeš i kad ćeš“, priča za Gradski portal vremenšna Drita.

Sagovornici našeg portala potvrda su da Crna Gora godinama unazad radi na uključivanju Roma i drugih zajednica u sistem obrazovanja kroz različite obuke i edukacije i obavezni sistem osnovnog obrazovanja. Ostalo je da svoje propise uskladi sa Poznanjskom deklaracijom o integraciji Roma kako bi u potpunosti primijenila Strategiju za inkluzivno obrazovanje (2019-2025) kroz niz akcija, kao što su savjetovanje za škole sa integrisanim odjeljenjima, promotivne aktivnosti za lokalne zajednice i obuke za rukovodstvo škola, nastavnike i stručno osoblje.

Osim obrazovanja važan je i kulturološki aspekt kao što su preuranjeni brakovi i tradicionalno ženske uloge u domaćinstvima gdje su najveći izgledi da se djevojčicama uskrati obrazovanje.

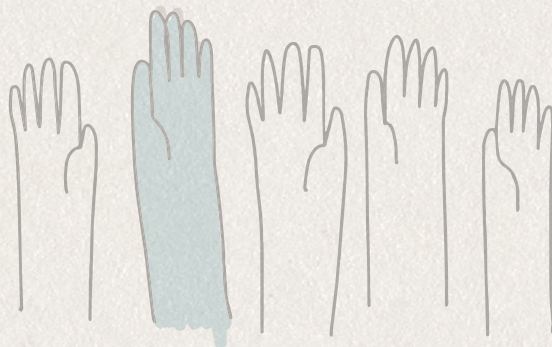
Priča dostupna na sljedećem linku:

<https://gradski.me/624321-2/>

„Prava Roma u Crnoj Gori - od zakona do realnosti“

Adriana Žolja Bošković, Gradska RTV

Emisija dostupna na sljedećem linku:

<https://www.youtube.com/watch?v=t46AmW2Ad7o>

„Čeka svoju Mona Lizu i život u koloru“

Svetlana Mandić, dnevne novine i portal Vijesti

Nikšićanin Egzon Beća, za koga njegov učitelj slikanja kaže da je “nebrušeni kamen”, u pauzi između posla i života - crta i slika

“Najviše volim da radim grafiku. Crno, pa sjenčim. Ima nečeg u toj crnoj boji. Crn mi i život, pa se to nekako uklopilo”, kaže mladi umjetnik iz Nikšića, dvadesetdvoгодишnji **Egzon Beća**.

Zna on da život može da bude i u boji, ali...

Dok priča, stidljivo se smiješi, a čim dobije neki kompliment učiti, dok mu u očima titra poseban sjaj koji imaju samo skromni ljudi.

Na zidu sertifikat da je uspješno položio kurs za umjetnika, a njegova djela, kao i riječi profesora slikanja, akademskog slikara **Draška Karadžića**, najbolje govore o toj uspješnosti. Riječi hvale ne štedi ni **Jelena Milić**, direktorica Defendologija centra, čiji korisnici su Egzon i članovi njegove porodice.

“Kada sam bio u petom razredu vidio sam da imam dar za slikanje. Svaki put sam dobijao pet plus. To je jedini predmet koji sam radio. Dok su ostali učili, ja sam samo crtao. Tako, na primjer, svi uče engleski, a ja gledam sliku na mojoj torbi i crtam. Kad bih s ocem išao kod njegovih drugova, obavezno sam nosio svesku i crtao. Otac i drugovi piju, a ja crtam i budem u svom svijetu. Imao sam nekoliko svesaka. Sad ih više nemam”.

foto izvor: portal Vijesti - Svetlana Mandić

Kako se u školi moralo i učiti, a ne samo crtati, Egzon je prekinuo školovanje. Rano je počeo da radi jer u njegovoj porodici, roditelji i sedmero djece, uvijek je hljeba falilo. Sada u Ozrinićima pohađa školu za odrasle, sedmi je razred, i ovoga puta ne namjerava da prekine školovanje.

“Kad sam upoznao Draška krenuo sam ozbiljnije da crtam. Redovno sam dolazio kod njega i nijesam bježao sa tih časova. Pitajte ga”, nekako ponosno kaže Egzon.

Inspiracija dolazi od rada, a Egzonov talenat je neupitan

“Moja saradnja sa Egzonom traje tri godine. Vidio sam da posjeduje ogromni potencijal. On je kao nebrušeni kamen i kada govorimo o njegovom napretku, kao mladog umjetnika, moram istaći da se veoma brzo razvijao. Odmah je savladao osnovne stvari - kako da se postavi ljudska figura, što je možda, čak i u akademskoj konotaciji, najteži dio, da se pravilno, anatomske uradi čovjek. Kada sam vidio da je vrlo brzo savladao ugao gledanja kako zaista nešto izgleda, kako treba da postavi samu kompoziciju, shvatio sam da možemo da pređemo na eksperimentisanje sa drugim stilovima, da upozna literaturu, što je vrlo bitno za svakog mladog umjetnika, da upozna slikare i njihova djela, razne stilove i da pokuša da nađe šta njemu odgovara, ne meni kao profesoru. Mogu da kažem da mi se dopada kako razmišlja, na koji način funkcioniše, kako pristupa radu. Vidi se da posjeduje ogromni osjećaj. Najteže je kontrolisati taj osjećaj i kako to iznijeti na pravi način, a on posjeduje to od početka i tako dolazi do inspiracije. Inspiracija ne dolazi od nerada, nego od rada. Egzon uživa u ovome što radi, uporan je u tome i vidi se ogroman progres”, kaže Draško i pokazuje Egzonove radove koje u Defendologija centru s ponosom čuvaju i pokazuju svima koji ih posjete.

Ostale radove koje je uradio na časovima kod Draška, Egzon drži kući.

“Imam oko 30 radova. Najdraži mi je torzo što sam sjenčio. Ne bih te radove nikad prodao. Uradio bih nove i njih bih prodao. Ove bih čuvao da se sjetim početaka. Crtam i kući kad god

imam slobodnog vremena, jer radim gdje god mogu da nađem neki posao. U jednoj torbi držim radove koje kući radim, a ove koje sam kod Draška uradio uramio sam i stoje na zidu. Svi se čude kada dođu kod nas i vide radove. Roditelji kažu da su to moji radovi, ali drugi ne vjeruju. Će Mona Liza u kući Beća i to još ja da sam je uradio. Nemoguće”, sa osmijehom priča Egzon.

A “težak” je, kad je priča u pitanju. Ovo je najviše što se moglo od njega “izvući”. Škrta je sa riječima. Ne i sa osmijehom i talentom. Njih ima na pretek.

“Neće Egzon da kaže, ali dosta često kući crta ispod šterike. Veoma dugo nijesu imali struje, ali Egzona to nije omelo da crta. Ti radovi koje je uradio ispod šterike su odlični. I njegova mlađa braća, **Abedin i Faton**, takođe dobro slikaju. Ali, Egzon je kompletan. Mnogo je fin momak, lijepo vaspitan, odgovoran prema svemu. Jedino nije bio odgovoran prema školi. Posebno je odgovoran prema porodici. Žive u izuzetno teškim uslovima, očeva teška bolest je uznapredovala, i pored svih tih životnih nedaća on izrasta u jednog divnog momka koji je svega svjestan i koji, čini mi se, sve to i prenosi na papir. Nije ni čudo što je rekao da mnogo voli tu tamnu boju”, kaže Jelena.

Kada bi Draško i Jelena pričali umjesto njega, onda bi volio da ima izložbu

“Egzon ne kopira radove nego se služi određenim umjetničkim djelima i pomoću njih pokušava sam da razvije određenu kubističku sliku. Ili da postavi drugu boju, jer iz njegovog ugla ta boja bi bolje stajala umjesto samog originala. To mi se mnogo sviđa i to veoma cijenim kod njega jer se trudi da razvije autentičan stil. Mnogo mu prija kombinacija realizma i kubizma. Ima nit za kubizam i to mi se baš sviđelo. Godine su ispred njega i tek će sad u pravom obliku da se formira. Njegovo vrijeme tek počinje i tek će da isplivavaju prave stvari koje će da radi, a ja sam tu da mu pružim pomoć kad god mu treba. Znam koliko je bitno za mlade umjetnike kada je stariji kolega uz njih i da ih uputi na način koji mladom umjetniku prija”, kaže Draško, a Egzonu svaki put kada ga njegov učitelj nazove umjetnikom oči zasijaju još jače.

Prošao je sa Draškom razne slikarske epohe, upoznao se sa djelima svjetski poznatih slikara, a najviše su ga oduševili radovi **Leonarda da Vinčija**, posebno Mona Liza i Tajna večera. Kući je, dok ne nađe “svoju” Monu Lizu, veoma uspješno uradio da Vinčijevu.

foto izvor: portal Vijesti - Svetlana Mandić

“O Egzonu su i druge kolege čule i o njemu se priča, tako da slikarstvo za njega može da bude jedna inspirativna priča. Nadam se da će ovim nastaviti da se bavi, da će od slikarstva živjeti, da će kasnije imati atelje, svoj kutak gdje će moći da stvara”, ističe akademski slikar.

Egzon trenutno ne mašta da ima atelje, da bude umjetnik, da od toga zarađuje. Nema vremena za maštanje. Stidljivo kaže da bi “valjda volio” da bude onako kako njegov učitelj reče. Da bude slikar. A volio bi i da pokaže svima da je sve ovo što radi vrijedjelo.

I dok na mnoga pitanja odgovara sa valjda i treba mu vremena dok smisli odgovor, postoji pitanje na koje odgovara “kao iz topa” - da li je prevazišao učitelja.

“Draško je jedini slikar koga poznajem. Radovi su mu odlični. Bolji je od mene 300 puta. Ču 300 - mnogo više”.

Kaže da svoju budućnost vidi u gradu pod Trebjesom. Ali, bolju od sadašnjosti. On će se za to potruditi. I kuću će, kako kaže, bolju sagraditi. A da li bi volio da ima izložbu?

“Recimo da bih. Previše sam stidan. Kad mi daju komplimente onda se još više stidim. Ne volim da me hvale. Kad bi samo Draško i Jelena mogli da pričaju na toj izložbi, onda bih volio da se ona desi”.

A desiće se, kaže Jelena.

“Razmišljamo da organizujemo izložbu prodajnog karaktera, mada nam je, moram priznati, žao da ove slike damo, jer ih čuvamo kao suvo zlato”.

Vjerujem i da bi nakon izložbe, uvod ovog teksta bio drugačiji:

“Zovem se Egzon Beća. Umjetnik sam. Najviše volim da radim grafiku, ali volim i boje jer me podsjećaju na radost. Takav je i moj život”.

Priča dostupna na sljedećem linku:

<https://www.vijesti.me/kultura/726894/ceka-svoju-mona-lizu-i-zivot-u-koloru>

